

սին.... և՛ խօսում էր այնպիսի պերճա-
խօսութեամբ և համոզեցուցիչ, որ Մա-
րիան լսեց նրան, ինչպէս կը լսէր անա-
պատականը շիկահաւ — Թոնիկին : Բայց
և այնպէս զինուորի խարուսիկ խոստում-
ները չը խեղդեցին ներս մէջ կարեկցու-
թեան զգացումները դէպի իր դժբախտ եղ-
բայրը :

— Եթէ ես համաձայնեմ ձեզ առնելու,
ինչ անենք այն ժամանակ իւանին, ամօթ-
խաժութեամբ հարցրեց նէ :

— Կ'ամուսնացնենք և կը թողնենք այս-
տեղ տունը կառավարելու : Տնակը ես կար-
գի կը բերեմ, հարսանիքին կ'օգնեմ և
թո՛ղ ապրի իր կնոջ հետ, իսկ մենք կ'գնանք
Մօսկվա :

— Ինչու Մօսկվա :

— Ես աչքի առաջ ունիմ լաւ պաշ-
տօն այնտեղ : Կը հաստատեմ, և այնտեղ
« պատուաւոր խնջոյցով » և մեր հարսա-
նիքը...

Հարսանեաց հանդէսը կը կատարենք
Վերափոխման տօնից յետոյ, եթէ միայն
փող կը տան առաջուց. իսկ եթէ չ'տան,
ստիպւած պիտի յետաձգել մինչև առա-
ջիկայ ուտիքը :

— Իսկ որքան փող է հարկաւոր հար-
սանիքին, — հարցրեց Մարիան :

— Պարտաւորական տասը սիրուն կար-
միրներ, — ասաց Ալէքսէյը :

— Մարիան մտածմունքի մէջ ընկաւ...

— Ինչու այդքան շատ, ասաց նէ :

— Ես շատ ծանօթներ ունիմ, նրանց
միջոցով ես և տեղ կը ստանամ : Պէտք է
բոլորին էլ հիւրասիրել, պատւել, իսկ լաւ
խնջոյց այդ փողով չէ կարելի սարքել...

— Ինչ խնջոյց, միայն Աստուծոյ օ-
րէնքով պահպանեց...

Մարիան կրկին խորասուզեց մտած-
մունքի մէջ... Ներս մէջ տեղի ունէր
կռիւ....

— Տեսնում եմ, Մարիա Պետրովնա,
որ դուք կասկածում էք իմ վրայ : Աս-
տուած ձեզ հետ. կը գնամ կովկաս և
այնտեղ կը՞ղնեմ իմ անհանգիստ գլուխը :
Մնաց բարեհաւ, լինիք բաղդաւոր — և գին-

ւորը գնաց միջասահմանով՝ առանց յետ
նայելու...

— Ո՛չ, ո՛չ — նրա ետեից վազեց աղ-
ջիկը, — հաւատում եմ քեզ, Ալէքսէյ, ու-
չինչ քեզ համար չեմ խնայիլ, միայն ինձ
մի՛ խաբիլ, մեղք կը լինի քեզ :

— Ահա հնարեց — կը խաբեմ, մի՛թէ
վրաս խաչ չ'կայ, մէկ էլ ի՞նչ համար
չեմ վերցնում, այլ հարսանիքի :—

Ուրախ, բաղդաւոր, երջանիկ, Մարիան
զրկեց իր խօսնայրին, և ներս գուրգուրած
դրամները մտան զինուորի գրպանը : Միւս
օրը, առաւօտեան վաղ, նա գնաց երկա-
թուղու կայարանը, խոստանալով գրել
ամենակարճ ժամանակում, երբ Մարիան
պէտք է ժամանէ Մօսկվա : —

Քրդ. ԱՍՏՈՒԻՍԱՏՈՒՐ ԲԵԿ-ՅՈՎՍ.

Շարայարիկ

Ա Ն Ա Ն Ք Է

2.

Փառանձեմի և Գնէլի ամուսնութիւնը
օրուան դէպքն էր Հայաստանի մէջ, և
նկատուեցաւ մեծ դէպք մը : Բոլոր պա-
րագաներն ի նպաստ էին այս ամուսնու-
թիւնը նշանակալից ընելու : Պատկառուած
ու չհասկցուած նախարար մը որ կը խը-
նամենար մեծ սեպուհի մը հետ, հարուստ
ու Հոռոմայեցիներէ պաշտպանուած, այս
միութիւնը կրնար հաւասարակշռութիւնը
կորսել ընկերութեան մէջ : Ու Հայաստա-
նի մէկ ծայրէն միւսը կը խօսուէր այս
ամուսնութեան վրայ ու կը մեկնուէր :

Նախարարները, մանաւանդ անոնց որ
դիրքի ու ձկտումներու տէր էին, հետե-
ւանքներուն կը սպասէին այս դէպքին՝
զոր կը նկատէին դիւանագիտական : Ի-
րենց նախընտրելի էր որ Գնէլ դրացի
աշխարհներէն մէկուն օրիորդը առած ըլ-
լար, քան Միւնեաց կամ ուրիշ ո՛ր և է
մէկ նախարարութեան : Իսկ իրենց մտքին
մէջ մեծ սեպուհն ուրիշ կերպով չէին կրը-

նար արդարացնել, բայց եթէ յիշելով ա-
նոր առոյգ երիտասարդութիւնը և օրիորդին
չընաղ գեղեցկութիւնը, կը զայրա-
նային մանաւանդ Անդոկի դէմ որուն նեն-
գամիտ ձկտութիւնը կը կարծէին յայտնի
տեսնել այս ամուսնութեան մէջ: Իրենց
զայրոյթը ջղայնութեան կը փոխուէր ա-
նով՝ որ գիտնալով հանդերձ անոր ծրկ-
տութիւնը չէին կրնար զայն հարուածել
ոչ մէկ կողմէ: Բայց իւրաքանչիւրը այս
ամուսնութիւնը լսելով, զգաց որ աչքերը
կը բացուէին, իբր ափշուքնէ մը, ու
չորս կողմը նայեցաւ որ իր դիրքը ապա-
հովուած է, կամ ինչ միջոցներով կրնայ
առջեւն առնել պատրաստուող սպառնա-
լիքին:

Նախարարներէն դուրս մնացած ամբո-
խը կը խօսէր միայն. չէր մտածեր դա-
տել: Կը խօսէին հանդէսներուն վրայ,
ներկաներու բազմութեան, Գնէլի կալուած-
ներուն ու հարստութեան վրայ: Ամէնքն
ալ կը տարակուսէին որ անկից աւելի
երջանիկ օր պիտի ունենան իրենց յիշա-
տակներուն մէջ: Եւ յետոյ, անցամարե-
լիօրէն, կը խօսէին երկու նորապսակնե-
րուն վրայ: Գնելը արժանի կը գտնէին
թագաւոր ըլլալու և իր թագաւորութեան
տակ կը հաւատային որ ամէնքն ալ ա-
ւելի երջանիկ պիտի ըլլան: Եւ այս խօս-
քերն ամենուրեք կը կրկնէին, բայց ըսած-
նին չէին հասկնար: Իրենց զգացումները
իրենց իսկ որոշ չէին ըմբռնել: Կը կաս-
կածէին երբէք որ նախատինք մը կ'ը-
նէին Արշակի, կը մտածէին բնաւ որ ի-
րենց գովեստները Գնէլի դատապարտու-
թեան զլխաւոր յողաածը պիտի նկա-
տուէին: Իւրաքանչիւր մարդ կը ջանար,
որչափ կարելի է աւելի շատ բարձրացնել
մեծ սեպուհը:

Փառանձմի վրայ կը խօսէին և չէին
գիտեր ինչպէս խօսիլ: Ամէն տեղ անոր
անունը կրկնէլ, կարծես զայն անարգել
մըն էր: Թանձր բառերով անոր գեղեցկու-
թիւնը գովել, զայն խամրեցնել մըն էր:
Նէ դեռ շատ յըստակ, շատ մաքուր էր,
որպէսզի կարենային վրան անգզոյշ շաղ-

փաղփել: Եւ թէև Գնէլի ամուսնացած՝
դեռ կոյս մը կ'երեւէր: Սրտերու մէջ ոչ
և յարգանք իմիասին կ'արթնցնէր. մարդ
կը մղուէր անոր մը. բայց չէին գիտեր
ինչ ձեւի տակ իրենց զգացումները հաճոյ
կ'անցնէին: Ամէն բան փառանձմի կամ-
քէն կը կախուէր, և փառանձմի կամքը
դեռ յայտնի չէր:

Չաւէն փառանձմը առջի տեսնելուն՝
մտածեր էր Հայաստանի մը վրայ որ իր
երազած ձեւերուն մէջ անձնաւորուած ըլ-
լայ, այս մտածութիւնը անոր ազդեր է
տողեր՝ ուր բոլոր երկիրը իր զգացումնե-
րը կարդաց:

Ձքնաղ է մայիս, զարունը աղուոր,
աստղերը փայլուն: Մի՛ մօտենար, ո՛վ
դու, մայիսը կ'անցնի, կը խամրի գա-
րուն, աստղերը կը մարին:

Կայտո՛ւ, գեղանիդ, ծամերդ հովուն
տուր, քուկդ է այս աշխարհ: Մարմնոյդ
ծածանուծ, վարսերուդ ծփանք, կիսնքն
է ու բաժակ:

Տարաբա՛րն մէջ խնջոյք կար. անոնք որ
չափով խմեցին թմրեցան, անոնք որ չափն
անցան շուայտեցան: Ուսկից դու հոն
յայտնուեցար. թմրողները զուարթացան,
շուայտողները լրջացան:

Երբ դու պարեցիր կրունկներուդ տակ
գարուններ ծաղկեցան և զլիտուդ վերեւ
վահագն ու Աստուիկ հիացած կեցան:

Ո՛վ նախանձեցաւ վրադ, ո՛վ անուշ
աղջիկ, ո՛ր ձեռքը վիրազ ըզքեզ կողոպ-
տեց: Ի՛նչ կը խնդրես առ խարխափ, տը-
խուր ուրուական, շրթներդ, աչքերդ,
բազուկներդ:

Երասիւնէն անցայ, գետը յատակ էր. ա-
լիքներուն վրայ նշուլներ կային. զով ու
թափանցիկ դու էիր ջրին ծոցն և լոյսն
այն պայծառ ուսերէ՞դ կու գար:

Արագածի ծմակներուն մէջ ծործորներ
շատ են, ծործորներուն քով աղբրանց ա-
րիւններ. երբոր ես անցայ թերաբաց էին,
տխուր ուրուական, շրթներդ հոն են:

Գիշերը վրայ հասաւ, ես կ'երթայի
Արտաշատ, գիշերը մութ էր երկիրը խո-
րունկ. երկնքի վրայ զոյգ մը աստղեր կը

փայլէին. անոնց լոյսերով ես ճամբորդեցի. տխուր ուրուական այն գիշերը քու աչքերդ էին:

Հասայ Արտաշատ, արքունի դուռը, Թագաւորին սենեակ երկու աշտանակ տեսայ, փղտակէ, ողորկուած, լոյսերով լեցուն, տխուր ուրուական, բազուկներդ՝ արքայն է առեր:

Ինչ կը բնակի կուրծքիդ տակ, ո՞վ տանջող խորհուրդ. կամ ի՞նչ ես դու գազաթէզ մինչեւ զարշապարներդ. ինչո՞ւ ըզմեզ պիտի շղթայես և շղթաներուդ մէջ երջանկացնես:

Յոյց տուր մեզ զքեզ, բաց կուրծքդ ձինէ, և թո՛ղ որ պատմունանդ ուսերէդ վար իջնէ: Բայց ո՞չ, մերկութիւնդ այնքան մեզ խորհուրդ մ'է, որչափ չեն գանգուրներդ վարսերուդ գեղանի:

Որո՞ւն պիտի ըլլաս դուն, լուսաւոր առեղծուած, և որո՞ն պիտի ըսես դու՝ Տէր իմ. բայց ո՞չ. դու հանճարեղ ես, պիտի պահես դու քու կամքդ անձնըխան:

Գու շնորհք մ'ես, պարգև մ'ես ամենու. դիցուհին ես, տիկինն ես դու Հայոց. ազատութիւնն ես, կեանքն ես մեր երկրին. մի՛ զրկեր ըզմեզ, անողորմ աղջիկ, ձիրքերէդ անհուն:

Ամէն անոնք որ ներկայ գտնուած էին Անդոկի տուած խնձոյքին, լսելով այս տողերը իսկոյն կ'անդրադառնային որ Ձաւէն բոլորովին ազդուած է միջավայրէն: Իր երգերը ուրիշ բան չէին այլեւ բայց եթէ Փառանձեմի ձիրքերը՝ համբաւուած: Ասկէ զատ Փառանձեմ տեսնողները շատեր եղած էին Գողթան դղեկին մէջ ու իր հարսանեաց ատեն: Ասոնք ամէն շրջանակի մէջ խօսած կ'երևին, ու Սիւնիայց օրիորդին համբաւին շրջանակը հերզահտէ տարածուելով՝ գրաւած էր Հայաստանի բոլոր նահանգները: Իր փառքը կը կազմէր իր գեղեցկութիւնը և պարկեշտութիւնը: Չեմ գիտեր ինչ կը հասկնային այս երկու բառերով. բայց ասոնցմէ դուրս անոր մէջ դեռ ուրիշ առաքինութիւն չէին նշմարած:

Ժամանակագիրը կը գրէ թէ Փառանձեմի անունը ստեպ յեղիդուիլ լսելով, անոր կը փափաքի նաև Տիրիթ:

Ներկայ բանագործութեան մէջ մեզի կ'ընձեռուի անուն մը որ բոլորովին ուրիշ արտայայտութիւն ունի քան մինչեւ հիմայ յիշուածները: Անդոկ և Փառանձեմ ու Գնէլ մէկ խումբ կը կազմեն. գունաւորումը, թէեւ իւրաքանչիւրին մէջ աստիճանուած, միշտ նոյն տեսակն է: Ասոնք աստուածային դերն ունին, լուսաւոր են: Տիրիթ կը ներկայացնէ ստուերը, Սատան. ուրիշ զօրութիւն մը, ոչ նուազ հաւաւոր: Ջանանք ստուերագրել նաև այս դէմքը որչափ որ մեզի կը ներեն ժամանակագրին քանի մը շատ ցանցաւ գիծերը:

Տիրիթի հօր անունն է Արտաշէս, և սրովհետև Արտաշէս Տիրան Թագաւորի անդրանիկն է, Տիրիթ Գնէլի հօրեղբորդին կ'ըլլայ և մեծ սեպուհ մը: Իր մօրը անունը նշանակուած չէ. ես զայն կը կոչեմ Վարդանդուխտ: Ոչ մէկ տեղեկութիւն չկայ աւանդուած Արտաշէսի ու Վարդանդուխտի բնաւորութեանց ու զաւա-փարներուն վրայ: Ինձի այնպէս կ'երեւի որ Վարդանդուխտ բոլորովին հնազանդ էր Արտաշէսի կամքին և երկուքն ալ սերտիւ արշակունի ու միապետական էին: Ուրիշ կերպ չէին կրնար մտածել, մէկը Թագաւոր պիտի ըլլար միւսը Թագուհի:

Յետոյ կը յիշատակուի որ Արտաշէս Թագաւոր ըլլալէ յառաջ մեռած է. և Տիրիթ պատանդ գնացեր է Պոլիս: Չեմ գիտեր որոշ Տիրիթ Գնէլի հետ ի միասին տարուած է Պոլիս. բայց յիշատակուած է որ մէկտեղ Հայաստան կը դառնան: Իմ ըննութիւններովս գտած եմ դարձեալ որ Արտաշէս Տիրիթի Բիւզանդիոն տարուելէն յառաջ մեռած է: Իր մայրը կ'ապրէր իր Պոլսէն դառնալէն վերջ. բան մը յիշատակուած չէ: Տիրիթ Հայաստան ի դարձին կը ներկայանայ մինակ, իբր թէ երբէք հայր, մայր և ուրիշ ընտանիներ ճանչցած չըլլար: Իր շուրջը ամէն բան մոխրացած կ'երևի:

Իր կեանքը Պոլսոյ մէջ շատ երջանիկ

եղած չեմբեր . իրեն կը պակսէր հայր մը, ինչպէս Գնէլի, որ իրեն նեցուկ ու առաջնորդ ըլլար: Յիշատակուած չէ իրեն համար որ Հոռոմայեցիներէն պատիւ մը ընդունած ըլլայ: Ընդհակառակն յիշուած է թէ մասնաւոր ատելութիւն մը կը սնուցանէր Հոռոմայեցւոց դէմ: Ուսկից կու գայ այս անհասկացողութիւնը: Արդեօք Տիրիթ զուրկ էր ակնախտիդ ձերէն, թէ ըմբոստ ոգի մը ցոյց տուած էր: Արդեօք Տրդատ իր որդին յառաջ քաշելու համար, արգելք չէ եղած Տիրիթի նոյն իսկ այն ասպարէզներուն մէջ ուր կրնար փայլիլ:

Տիրիթ եղծուած դիրք մը ունի Հայաստանի մէջ ալ: Այլշուիր իրեն համար թէ ո՛ր է մէկը կալուածներ կտակած ըլլայ իրեն իբր պարզեւ կամ համակրութեան հոսանք մըն ալ իր կողմ եղած ըլլայ, կամ յաջող ամուսնութիւն մը կնքած ըլլայ: Կ'երեւի միայնակ, երիտասարդ, և կը զգայ որ մեծ սեպուհ մըն է:

Այս դրութիւնը ազգած է իր առողջութեան վրայ, այլայլե՛ր է զայն, տուե՛ր է իրեն անկանոն բնաստութիւն մը: Խնջ կրնար ըլլալ իր մտածելու և գործելու կերպը հոգւոյ այս վիճակին մէջ:

Կ'ենթադրեմ որ իր առաջին հոգն եղած պիտի ըլլայ իր հայրենի ժառանգութիւնը ամբողջապէս ձեռք բերել: Ետեւէ եղած պիտի ըլլայ գտնելու իրենց տան հին հաւատարիմներն ու յայտնի սիրով ընդունած պիտի ըլլայ զանոնք որոնք ինքնակամ եկեր ներկայացեր են իրեն:

Իր հարստութիւնները անգամ մը ապահովելէ վերջ, մտածել է իր դիրքը ճշդել: Մտածել է անշուշտ թէ իր հայրը մեռած չըլլար, հիմայ թագաւորը պիտի ըլլար ու ինք անոր յաջորդը, իրաւունք չունէ՛ր զահուն հետամուտ մ'ըլլալու: Իրաւունք չունէ՛ր պահանջելու գէթ որ Արշակէն վերջ ամենէն աւելի յարգանք իրեն տրուի: Իր շուրջը, ընդհակառակն, ամառ յովութիւնը և անշուշտութիւնը կը տեսնէ, տըքնութեան գիշերներ կ'ունենայ. իր խանգարուած առողջութիւնը, տըքնութեան յոգ-

նածութիւնը ահագին համեմատութիւններ կու տան իր մտածումներուն ու զանոնք աւելի սուր զգալի կ'ընեն, գրեթէ շօշափելի: Տիրիթ կը գտնի որ կեանքը կոյր է և ամայի:

Հոգւոյ այս վիճակին մէջն էր որ չորս կողմը կը լսէ շշնջել Փառանձեմի անունը: Իրեն այնպէս կու գայ իբր թէ կեանքի ամայութեան մէջ տեղեւ մը բացուած ըլլայ, և գիշերուան մթութեան խորը նշոյլ մը ծագած, Հիմայ քիչ մը կը տեսնէր և կրնար ուղղուիլ: Փառանձեմի անունը իր երիտասարդ սրտին մէջ միայն սիրոյ ծաղիկը բացեր է թէ բորբոքեր է նաև փառքի տենչը իր մեծ սեպուհի հոգւոյն մէջ: Մտածե՛ր է թէ ամուսնութիւնը միջոց մըն է մեծ նախարարի մը հետ դաշնակցելու, բարեկամներ շատցնելու և ազդեցութիւն ձեռք բերելու: Տիրիթի խորհուրդները աւելի ցնորական հեռանկարներ ալ կրնային կազմել:

Մակայն կը լսէ որ ամէն տեղ Փառանձեմի անունը կը կրկնեն. ամէն մարդ գասնի կը գտնէ գեղեցիկ և պարկեշտ: Իրեն մտքին առջեւ կը պատկերաւոր Գնէլ, բախտաւոր ու երջանիկ, Նախարարական զգեսակներու մէջ կը ծածկուէ՛ր արդեօք իրեն համար ալ ոգի մը զոր ամէնքը առաքինի դատէին: Նախարարը պիտի հաճէ՛ր զայն իրեն տալու: Ինչո՞ւ ոչ մէկ իշխան ետեւէ չէր իր հետ բարեկամանալու:

Ձէին դադրեր այս միջոցին Փառանձեմի անունը կրկնելէ: Ձաւէնի երգը, որ զասնի կ'աստուածացնէր, յուսահատութեան մէջ ձգեց Տիրիթը: Ձգաց որ Գնէլ աւելի երջանիկ էր. նա բան մը ունէ՛ր՝ որուն ամէնքը կը հաւնէին. աւելի գոհ պիտի ըլլար եթէ Տիրիթ ինքն ունենէր նոյն բանը: Բայց Փառանձեմ անմիջեղի էր, բացարձակ: Ոչ ոք ատեն փափագ մը զգաց գէթ տեսնելու զայն, ինչպէս մարդս կը փափաքի տեսնել արուեստի հրաշալիք մը, նշանաւոր նկարչի մը պատկերը, օրինակի համար, կամ տաճարը մեծ ճարտարապետի մը, կամ անմիջեղի անդրիազործի մը անդրին:

է.

Ահաւոր էր երեւոյթը Մամիկոնեանց Երախանի բերդին, որ կը գտնուէր Տայոց նահանգին մէջ։ Տայց նշանաւոր էր իր խռանախիտ անտառներուն ու խոր ձորերուն համար։ Դղեակը կառուցուած էր լեռան մը կողին վրայ, որուն երկու կողմերը հեղեղատները ձորացուցած ըլլալով և միւսն ալ աշխատելով ձորացնել, անոր տուած էին կղզիի մը և հրուանդանի մը երեւոյթը միանգամայն։ Բլուրին ստորոտը ցից ժայռերու ընդմէջ բուսած էին խիտ առ խիտ ցախեր։ Անտառը երթալով աւելի թանձր ու անթափանց կը դառնար երկնաբերձ ծառերով։ Դղեակին առաջին պարիսպը կանանչութեամբ կազմուած էր։ Մերթ երբ սաստիկ փոթորիկներ կանաչութեան այս պարիսպը կը խռովէին, անոր խոռոչէն կարելի էր նշմարել նաև ուրիշ մը շինուած կրանիտ ու սրբատաշ քարերէ, ոչ նուազ բարձր և աւելի անտեղիտալի։ Եւ ծառերու ու կրանիտներու պատուարներէն վեր, կը նկարուէին տուներուն քիւրքը և աշտարակներուն գագաթները։

Երբեմն փոթորիկի ամպերը թափել և արծիւները սաւառնել կու գային բլուրին վերեւ։ Այն ատեն բերդը արհաւիրքն էր ձորի գլխուն։

Բերդին ստորոտը խնամքով յարգարուած էր ու զարդարուած։ Խաղաղութեան ու զուարճութեան տեղեր։ Հոն ձուացուցիք էին աւազակներ որ յստակ ջուրը կը լճանար։ ամրան տաքերուն նախարարական ընտանեաց լոգանալու բաղնիքներ։ Ջուրին եզերքը պարտէզներ էին, ծառերուն մէջ իրենց բազմութեամբ կը տիրէին նոննինն ու սերկեւիլը։

Ջորին երկու եզերքը, աչքը կտրածին չափ, Թաւ թփուտներ էին անջրպետուած իշխանին ասպատաններովը, փառախնէրովը, ծառաներու բնակարաններովը և աւաններու տնակներովը։

Շատ նկարչական էր ճանապարհը որ կը սողոսկէր ձորին եզերքը, ձորին միջև՝

ուր որ ջուրը կը ծանծաղնար, ձորին վերայէն՝ երբ ջուրը կը խորնար, մերթ կանանչութեանց մէջ ծածկուելով ու մերթ՝ լեր կողի վրայ յայտնուելով։

Այն խորհուրդները զոր ունեցաւ Վարդան երբ լսեց Փառանձեմի ու Գնէլի աւանտուածները նոյնքան խիտ էին, որքան իր ամրոցի երեւոյթը։ Իշխանը վրդովեցաւ իբր թէ անակնկալ յարձակում մը կրած ըլլար։

Վարդանի սարսափը հասկնալի ըլլալու համար պէտք է գիտնալ որ Ջորորդ դարուն Արշակունեաց հարստութիւնը շատ զօրաւորն կացութեան մէջ էր Հայաստանի մէջ։ Որչափ ժամանակ որ իրանի գահուն վրայ Պարթեւները կը նստէին, մեր երկրի Արշակունիները զօրութիւն ու փայլ ունէին։ Ժողովրդեան դիմաց սակայն իրենց ոյժ ու շնորհքը կորսնցուցին, երբ Սասանեան հարստութիւնը իշխեց Պարսկաստանի։

Իրենց նկարագիրովն ու աւանդութիւններովը այս երկու ցեղերը իրարու հետ հաշտ չէին կրնար երթալ։ Հայաստանի Արշակունիներուն համար անկարելի էր մոռնալ որ Պարսկաստանը շատ մօտիկ անցեալի մը մէջ իրենց ընտանեացն էր։ Իրաւունք ունէին միշտ զայն վերստին ձեռք բերել մտածելու, և եթէ յաջողէին այս երազը իրացնել, իրենք պիտի ըլլային այլ ևս արքայից արքայները, քանի որ անդրանիկ ճիւղը ջախջախուած էր, ու իրենք երկրորդն էին։ Սասանեանները ընդհակառակն կը մտածէին իրենց ընտանիքէն թագաւորներն ղնել բոլոր այն հարկատու երկիրներուն մէջ ուր Արշակունիները կ'իշխէին։ Քանի որ աշխարհներու մէջ յաջողեր էին իրենց խորհուրդը զոր ծագրել. բայց կարեւորագոյն երկիրը Հայաստանն էր, ուր Արշակունիներն ամենէն աւելի հզօրն էին։ Անխաբժ հիւր մը և արհաւիրալից երազ մըն էր իրենց կողքին, զոր կը ճգնէին վանել։

Հայ ժողովուրդը գիտէր որ Արշակունիները այլ եւս վտանգ մ'են իրեն համար։ Անոնց համար շատ անգամ զոհ պի-

տի երթար իր վայրագ թշնամոյն սուրին ու կրակին : Եթէ ընդհակառակն Սասանեան մը հրաւիրէին իրենց իշխող, պիտի ապահովէին իրենց ապագան ու հանգըստութիւնը : Ժողովրդեան զգացումները ծանօթ էին արքունեաց, որ հետեւանքները նախատեսելով՝ նպաստեց որ երկրին մէջ թրիստոնէութիւնը զօրանայ : Փրիստոնէութիւնը խոր խրամ մը կը բանար հայ ու պարսիկ հասկացողութեանց մէջ, ու զայն կը մօտեցնէր աւելի Հոռոմայեցւոց : Վտանգ ալ չկար որ ժողովուրդը Հոռոմայեցւոց դէմէր իշխող մը ուզելու որովհետեւ լեզուի ու բարբի ուրիշ խոր խրամ մըն ալ զինք անոնցմէ կ'անջատէր : Անի թէ մէկին և թէ միւսին չէր կրնար ըլլար, բայց եթէ զաշնակիցը : Ասով իր գոյնը և դիրքը անկախ կը մնար :

Սակայն այս պզտիկ բայց որոշ ոյժը, որ մեր երկիրն էր, ընկած երկու մրցակից կայսերութեանց ընդմէջ, արգելք մըն էր միանալու մէջ և արհաւիրք մը : Զէր թողոր իրենց առանց հաշուելու աշխարհիս բախար շրջել, և վախ կ'ազդէր որ զօրանալով՝ իրը երրորդ մրցակից մը իւրենց խորհուրդները աղմկէր : Հայաստանի դիւանագիտական ազդեցութիւնը շատ ու չինչ էր. բայց այս ոչինչը իրենց անհրաժեշտ էր որպէս զի որոշուէր թէ զօրութիւնը որ կողմը կը խոնարհի :

Իրենց վարմունքը այս մեծ ոչընչին նկատմամբ շատ բարդ ու փափուկ էր . իւրաքանչիւրը կ'աշխատէր զայն նոյնացնել և իւրացնել , առանց խրտեցնելու : Հոռոմայեցիները իրը միջոց կը գործածէին թրիստոնէութիւնը ու յոռնարէն լեզուն . պարսիկները կը ջնասային սիրցնել մագդէս կանութիւնը խոստումներով ու ինչքերով : Երբ կ'անդրադառնային որ մեր թագաւորներէն մէկը կը զօրանար ու կը համարձակէր անակնածանք գործել, կը զօրացնէին նախարարներէն մէկը, զայն նախանձորը կը հանէին թագաւորին, յառաջ կը բերէին երկպառակութիւն մը ու ամէն եւրագ կը ցնչէր : Հոռոմայեցիները կը զրգոէին նախագիտութիւնը որ միշտ կը ջանար

հաշտ երթալ մեծ նախարարութիւններէն մէկուն հետ : Պարսիկները աւելի համարձակօրէն կը խրախուսէին մեծ նախարարութիւններէն մէկը, ցուցնելով անոր հեռանկարի մը խորը նոյն իսկ Արշակունեաց թագը, եթէ մանաւանդ մագդէսկան նութեան հակէին :

Դեռ աւելի բարդ ու փափուկ էր մեր արքունեաց դերը : Ազգին նկարագիրը ու անկախ կեանք մը ապահովելու համար, պէտք էին անկանծել երկու նախանձընդդէմ կայսերութիւններէն այնչափ որ ոչ մէկուն զայրոյթը չհրաւիրէին իրենց վերայ, և չստրկանային այնչափ որ ազգը բոլորովին իր նկարագիրը կորսնցնէր : Պէտք էր կոտորել աստուածպետութեան ձկտող նուիրապետութիւնը, առանց ժողովրդեան թրիստոնէական զգացումները վերաւորելու, պէտք էր ջախջախել զբազուած ու սպառնացող նախարար մը, առանց զայն թելադրող կայսերութիւնը ու հայ ժողովուրդը զայրացնելու : Հաւաստելութիւնը կանոնաւորելու համար, հոսանքները կառավարելու համար, պէտք էր շարք մը հակակշռող ուժեր ստեղծել որ գիրար չէզոքացնէին : Եւ ապրելու կերպ մը գտած էին : Երկու կայսրներէն անկախ մնալու համար երկուքն ալ առկախ դրութեան մը մէջ կը պահէին , ամէն վայրկեան պատրաստ մէկէն բաժնուելու եթէ զինք շատ ճնշէր, բոլորովին միւսին գիրկը դիմելու համար : Նուիրապետութիւնը չափուն մէջ պահելու համար, յաջողած էին զայն երկուքի բաժնել : Փրիզորի տունը և Ալքրիանոսի տունը երկու կուսակցութեան վարողներն էին : Իշխողը, Փրիզորի տունը՝ երբ նեղացուցիչ դաժնար հանդարտօրէն մէկդի կը նետուէր փոխանորդ մը միշտ պատրաստ կը գտնուէր Ալքրիանոսի տան մէջ, Նախարարները զուգու համար կը զօրացնէին արքունի գունդը, որ, ուրիշ չափ չէր ճանչնար, բայց եթէ վճարուած ռոճիկին չափը, կամ երկու նախանձընդդէմ նախարարներ իրարու դէմ կը հանէին, կամ միահամուռ կը զրգոտէին մեծ նախարարի մը դէմ երբ

բոնանալ ուզէր ուրիշ տէրութեան մը հռ-
վանաւորութեամբ:

Բայց այս դիւարսեկ ամբոխը վարե-
լու համար միշտ պէտք էր զգաստ վիճա-
կի մէջ գտնուիլ. և զանձը մանաւանդ
միշտ լեցուն ունեւալ: Այսչափ ակնա-
ծանքներու ու հաշիւներու տակ շատ զօ-
րաւոր միտք մըն ալ կը շուարէր, ու ան-
հաւասար տրամադրութիւններ կ'ընէր: Ար-
շակունիները դժուար կացութեան մէջ էին:

Մեծ հեռատեսութեան հարկ չկաք գու-
շակելու համար որ շատ մօտիկ ապա-
գայի մը մէջ անոնք պիտի լինային: Ար-
քունական զահը թափուր պիտի մնար:
Ո՛վ զայն պիտի լեցնէր: Այս հարցը բո-
ւոր նախարարական տուներու մէջ փա-
ռասիրութիւններ արթնցուցեր էր: Բար-
ձրագոյն իշխանութեան զգացումը փոքր
նախարարներուն մէջ շուտով մարեր էր:
Անոնք ուրիշ բան չէին մտածեր այլ ևս,
բայց եթէ մեծ նախարարութիւններէն ո՛ր
մէկուն կողմը որոշել զիրենց, իսկ մեծ
տուներու մէջ երեւակայութիւններն այն-
քան բորբոքած էին, որ կը քրքրէին ի-
րենց ազգաբանութիւնները ստուգելու հա-
մար թէ արքայական արիւն ունէ՛ին իրենց
երակներուն մէջ: Ամէնքը կամաց կամաց
ասպարէզէն քաշուեր էին. մրցակիցներ
մնացեր էին միայն Սիւնեցիներն ու Մա-
միկոնեաները: Ապագան իմա է, կը մտա-
ծէր այս երկու նախարարութիւններէն իւ-
րացանչիւրը, և նախանձորդի աչքով կը
դիտէին իրարու քայլերը:

Մամիկոնեան հահապետը, որ իրեն
պարտքը կը համարէր իր տոհմին պատիւը
պահել, Գնէլի և Փառանձեմի ամուսնու-
թեամբ զգաց որ իր ապագան կը մթազ-
նէր: Հորիզոնի վրայ, իրաւքնէ, սպիտակ
ամպի ծուկներ միայն կ'երեւնային, բայց
վերջապէս նայուածքը կը խափանէին: Այլ
ևս անարգել չէր տեսուեր մինչև ար-
շակունի թափուր զահը: Իրեն համար այս
ամուսնութիւնը սիրով սովորական դէպք մը
չէր, այլ կանխամտածուած ու պատրաս-
տուած ամբողջ ծրագիր մը Անդոկի որ կը
յայտնուէր:

Ու վարդան մտքէն անցուց ինչ աղեր-
սներ որ ունեցեր էր Սիւնեաց նախա-
րարին հետ: Անդոկի իւրացանչիւր խօս-
քը, իւրացանչիւր շարժումը, զորս յա-
ռաջ անտարբեր դատած էր, նոյն վայր-
կենին իրեն կը ներկայանային դիտումա-
ւոր ու աղիսախեալ: Բոլորն ալ նպատա-
կի մը տեղդուած էին և ոչինչ կար ան-
խորհուրդ: Խնձոյքը, կը մտածէր, ու-
րիշ բան չէր բայց եթէ պատրուակ մը,
որպէսզի Գնէլ ու Փառանձեմ զիրար տես-
նեն: Այս երկուքին միջոցաւ համակրու-
թեան հոսանքը անոր կողմը պիտի դառ-
նար: Այն ատեն ուրիշ բան չէր մնար բ-
նել, զայց եթէ ուզածը շշնջել Գնէլի ա-
կանջին, իսկոյն իր զաղափարը պիտի
տարածուէր ամբողջ երկիրը ու ընդունե-
լութիւն պիտի գտնէր: Արշակ իր զահուն
վրայ կրնար նկատուիլ այլ ևս ծիրանա-
զգեստ անդրի մը: Եւ եթէ Գնէլի յայտնած
զաղափարները բացատրութիւնն էին միայն
Անդոկի ձկտումներուն, վճռուած էր ու-
րեմն բոլոր դասակարգերու հաւասարա-
ցումն, և իրենց նոր տէրը պիտի գար
ընդհուպ իբրեւ բացարձակ ու անպատա-
խանատու բռնաւոր մը:

Բայց ո՛չ. կը մտածէր վարդան յու-
զուած, այգորեկեաց դահլիճնէն մէջ ճեմն-
լով, եթէ մէկը կայ որուն օրինաւոր է
ունենալ այն բոլոր ձկտումներն, ինչ որ
Անդոկ այն պանդոյր պատանիին բերանը
դրած էր, մեր տունն է, մենք ենք:

Աչքերը չորս կողմը դարձուց, որմե-
րուն վրայ, և ահա առջեւ եկան բոլոր
այն ծառայութիւնները զոր իրենց տունը
մատուցեր էր ազգին, բոլոր տոհմային
փառքը: Պատէն կախուած էր Արտաւազ-
դի այն սուրը՝ որով Պարսիկները ջար-
դած ու Տրդատիոս մանկիկը ազատած
էր, — վաչէի սաղաւարտը՝ քիչ մը ծըռ-
մըռկած ու զարգանակը փետրաթափ, —
բազմութիւն մը վիրաւորուած դրոշակնե-
րու և նշաններու թշնամիներէն յափշտա-
կուած արիւնալից բախումներու մէջ՝ ուր
քրտինքը սլաքներով սրբած էին:

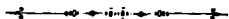
Բոլոր ասոնք այնքան պայծառ փառ-

տներ էին համոզելու զինք որ Արշակունիներէ լքուած զահու մը վրայ, միայն իրենք կրնային իրաւապէս և վայելչապէս նստիլ, կը խորհէր ինչպէս փոխարինել ուրեմն Անդոկի այս առաջին հարուածին, ինչպէս զգացնել անոր որ ծրագիրները մատնուած են: Ինքն ալ խնճոյք մը տար իր դղեակին մէջ. բայց ասի նմանութիւն մը պիտի ըլլար Անդոկի ըրածին: Ասկէ զատ Ալեքեցի խորամանկ նախարարը կըրնար պատրուակով մը մերժել իր հրաւերը ու ինք ծագրելի պիտի ըլլար:

Վարդանի արտայայտութիւնը տագնապեցաւ, ու երեսէն յայտնի կը տեսնուէր որ դժուարին խոհեւում մէջ էր: Ժամեր անցուց նոյն դրութեան մէջ. մութին մէջ կը խաբխափէր ելք մը գտնելու համար: Հուսկ՝ ուրախութեան նշոյլով մը փայլեցաւ դէմքը. իբր թէ իր մռայլ խորհուրդներու խորէն մէկը անցած ըլլար, ձեռքը ճրագ մը:

Հ. Ն. ԱՆԿՐԻԿԵԱՆ

Շարայարիկի

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆԸ

ԴԵՊ Ի ՀԱՅՐԵՆԻՔ

(15/28 Յուլիս)

«Բազմավէպ»ի ընթերցողներուն «Վեբաժնութիւն» քերթուածը ներկայացած պահուն՝ «Բազմավէպ»ը իր ուրախակցութիւնները կը յայտէ երիտասարդ Բանաստեղծին որ այդ երգով կը մտնէ գործնական կեանքի ասպարէզը. ան կը դառնայ Պելճիայէն՝ ձեռքին մէջ Գաղաքական Գիտութեանց վկայական մը՝ որ դափնեպսակն է իր բազմամեայ ուսանողութեան և նախապատկեր մը այն պսակներուն՝ զոր քերթողը պիտի ստանայ բանաստեղծութեան մէջ ու թերևս խորհրդարանական ասպարէզին՝ ուր կը յանգի իր ընտրած ճամբան:

Վարուժան ուխտաւորի մը պէս լուռ, ծաղկեայ պսակ մը ձեռքը մտաւ Ս. Ղա-

զար, պսակը դրաւ Հ. Ալիշանի դամբանին վրայ՝ ուսկից առած էր «Վրէժ»ի ուժը և ձայնը: Երիտասարդ բանաստեղծը իր կենդանի աչքերը նահապետին մահարձանին աչքերուն յառած լուռ կեցաւ մի քանի վայրկեան, անոնք անձայն իրարու միտք կարգացին...

ՎԵՐԱԾՆՈՒԹԻՒՆ

Այսպէս երկեց Վերածնունդին՝ երբ բացաւ Թւերն ուղիղ դէպ երկինք, Երբ մասերն իր մըրբորեցան մեղմորէն կապոյտին մէջ լուսածոր. — «Կ'ելլե՛մ, կ'ելլե՛մ. — նախճիրներու ծընունդ եմ, Կըրակէն լափ գերաւըզոր, գերբնական ինչպէս մարգուն գիտակցութիւնն. — ու կ'ելլե՛մ, — Վարդեան մ'ալ զեռ, և ահա Վարդի թերթէ ծընած Ողոյ մ'հանգունակ Աւ կ'ազատեմ օտքերս արեան քողերէն: Զիս յըզացող արգանդէն Եւ այն ծոցէն որ խուճապներս օրօրեց Մեծած կուսան՝ կը յառնեմ Վեր, դէպ ի վեր, լըւաւու Գլուխս աստղերու ալիքներուն մէջ հրաբորէ: Ոտքերս ալ վար կը թռնուեմ մըզանքներս Եւ խոնձաւորս և պորտաշնկերս և մըթարս Ու ամպերէն կը դիտեմ Զիս իբր աղիք պատող փողերն հրացանին, Ծո՛ք արեւնի դեակներով խաբակուած՝